

Мартинюк Р. Нам не вистачає головного – бажання жити за Конституцією // День. – 2008. – № 83. – С. 8.

Сучаний конституційний процес в Україні характеризують численні ускладнення та його досить відносна ефективність, що, у кінцевому рахунку, обертається загрозливо низьким рівнем легітимності влади в очах українських громадян. Головними деструктивними факторами, які обумовлюють специфіку конституційного процесу в Україні, є відсутність належного державотворчого досвіду та відповідного державницького мислення у вітчизняній політичній еліті, її низька політична і правова культура, домінування в її діях корпоративних інтересів і мотивів над загальнонаціональними. У цьому контексті уявляється важливим наголосити, що головним чинником, який спричинив низьку легітимність централізованої конструкції влади за змістом ще первинної редакції Конституції України, були насамперед не її юридико-формальні а функціональні дефекти, спричинені низьким рівнем політичної і правової культури головних посадових осіб держави та тим визначальним фактом, що конструкція механізму влади в первинній редакції Основного Закону безпосередньо визначалася не загальнонаціональними потребами, а особистими інтересами домінуючого у владному механізмі на момент прийняття Конституції в 1996 р. суб'єкта – Глави держави. Важливо також відмітити, що розвиток конституційного процесу в Україні не спирається на належні теоретичні розробки, адекватно не враховує відповідну державно-правову практику розвинених зарубіжних країн, відбувається переважно шляхом “спроб і помилок” та некритичного і вибіркового сприйняття державно-політичних зразків країн із надто несхожими до вітчизняних характеристиками політичної системи.

Не дивно, що модель влади, яка існувала в Україні в період дії первинної редакції Конституції, загалом була далека від збалансованості та ефективності. Суперечності конституційних формулювань первинної редакції Основного Закону, наявність у Президента надмірних установчих і кадрових повноважень у виконавчій сфері в умовах неусталеного характеру вітчизняного парламентаризму зумовили надмірне функціональне домінування Глави держави над усіма іншими владними інститутами. Визначальний вплив на зміст державотворчого процесу особистісного фактору Л. Кучми мав той негативний наслідок, що його авторитарна влада не змогла належним чином виявити свій позитивний потенціал, демонструвала вкрай низький рівень суспільної підтримки і підштовхнула українську політичну еліту до її заміни більш децентралізованою моделлю влади. Однак самі спроби внести поправки до Основного Закону здійснювалися без належних зусиль (і бажання) влади виконувати вимоги чинної на той момент редакції Конституції.

Конституційна реформа 8 грудня 2004 р. запровадила парламентарно-президентську форму правління засобом розширення установчих та кадрових повноважень представницького органу й обмеження відповідних прерогатив Глави держави. Вона забезпечила більш збалансоване положення Уряду в системі стримувань і противаг і створила необхідні нормативно-організаційні передумови для здійснення Кабінетом Міністрів системної й послідовної

політики в суспільних інтересах. Децентралізувавши державну владу, реформа посилила демократичні начала державної політики. За умов стабільності розстановки партійно-політичних сил у структурах влади реформа дозволяє ідентифікувати у виборчому процесі ту політичну силу, що відповідальна за державну політику, інститут виборів перетворюється на механізм реальної політичної відповідальності правлячих партій за результати їхньої діяльності.

Однак внесені нашвидкоруч поправки демонструють брак правової якості; вони залишають нерозв'язаними значну кількість питань щодо механізмів реалізації конкретних конституційних положень про статус вищих органів державної влади; поправки в цілому залишають осторонь питання про процедури взаємодії вищих органів влади у здійсненні спільних повноважень у відповідних сферах, як і не виробляють загального механізму взаємодії органів влади в контексті збереження єдності державної влади. Результати реформи також засвідчують нагальну необхідність нормативного забезпечення балансу повноважень між Главою держави, органами законодавчої й виконавчої влади. Невдалий розподіл повноважень став очевидною проблемою реформи.

Державно-політичне життя України після прийняття конституційних поправок позначене безпрецедентним загостренням відносин між окремими гілками влади та Главою держави, як і небезпечними конфліками всередині вищих владних структур (у Парламенті, в Уряді), що поставило під сумнів збереження цілісності влади.

Однією із причин, яка принаймні частково пояснює невдалий характер конституційної реформи, є той факт, що реформа, яка була здійснена в ході “помаранчевої революції”, перетворилася з мети на засіб вирішення другорядних і ситуативних, з погляду інтересів суспільства цілей. Ухвалення конституційних поправок стало предметом політичних “торгів” і досягнутої домовленості між двома крупними, але не найбільшими політичними силами країни. Уже перший рік функціонування нової конструкції влади завідчив, що більшість головних партійно-політичних сил залишилися невдоволеними результатами конституційної реформи а вищі органи державної влади, зловживаючи вадами конституційного тексту, намагаються розширити свої повноваження неконституційними способами. Процес формування та діяльності влади в нових конституційних умовах виявив ряд серйозних проблем, що перешкоджають реалізації очікувань, які пов'язувалися з реформою.

Кажучи цілком узагальнено, конституційна реформа (і в цьому – чи не найбільша її вада) зможе знайти собі виправдання лише завдяки досягненню достатньо ефективної взаємодії між партіями (та їх блоками), що утворюватимуть більшість у Верховній Раді, а відповідно, досягненню узгодженої взаємодії представників партій на посадах міністрів між собою й Уряду в цілому з більшістю в Парламенті.

У фаховому середовищі і в середовищі політичної еліти сьогодні усвідомлена необхідність подальших коректив конституційного тексту (або прийняття нової Конституції України). Проте проблема віднаходження оптимальної конструкції влади та забезпечення узгодженого співробітництва

між головними суб'єктами влади полягає очевидно не стільки у формальній інституціоналізації нових конституційних положень, скільки в досягненні конструктивної взаємодії між органами влади, що значною мірою допоки що унеможлиблюється низьким рівнем культури національної політичної еліти, відсутністю в неї волі до співпраці. Важливо також відмітити, що спроби владарюючих партійно-політичних сил адміністративно спрямувати конституційний процес можуть призвести до його гальмування та деформації, а відтак, у черговий раз поставлять вирішення питання про його зміст і наслідки в залежність від корпоративних інтересів відповідної політичної сили (сил). При цьому ключовим фактором подальшого розвитку конституційного процесу в Україні залишатиметься наявний рівень політичної і правової культури суспільства.

Головною умовою подальших змін Основного Закону є досягнення політичної стабільності. При цьому існуючий формат влади може зазнати як поступових змін, продиктованих перебігом подій у конституційному процесі, так і кардинального перегляду засобом прийняття нового конституційного тексту із застосуванням референдуму чи установчих зборів.